

Оксана Бичко,
завідувачка інформаційно-бібліографічного відділу
наукової бібліотеки Хмельницького національного університету
м. Хмельницький,

Анжела Кандул,
головна бібліотекарка
наукової бібліотеки Хмельницького національного університету
м. Хмельницький,

Наталія Нагорна,
завідувачка сектору наукової бібліотеки
Хмельницького національного університету
м. Хмельницький

РЕСУРСИ ТА СЕРВІСИ БІБЛІОТЕКИ ДЛЯ ПІДТРИМКИ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТУ: ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

Статтю присвячено дослідженню процесів інтеграції ресурсів та сервісів бібліотеки для підтримки наукової діяльності університету та забезпечення цілісності інформаційно-освітнього простору. Підкреслено роль книгозбірні у реалізації принципів відкритої науки.

Ключові слова: бібліотека університету, інтеграційні процеси, відкрита наука, ресурси відкритого доступу, інституційний репозитарій.

The article is dedicated to the study of the integration processes of library resources and services to support the scientific activity of the university and ensure the integrity of the information and educational space. The role of the library in the implementation of the principles of open science is emphasized.

Keywords: university library, integration processes, open science, open access resources, institutional repository.

Бібліотеки університетів відіграють важливу роль у розвитку наукового інформаційного середовища, забезпечуючи доступ до ресурсів та послуг, необхідних для наукових досліджень усіх учасників освітнього процесу. У цьому контексті книгозбірні виступають як центри зберігання та надання інформації, а також як активні учасники інтеграційних процесів вишу. Для забезпечення інформаційних потреб викладачів бібліотеки активно впроваджують нові сервіси та інтегруються з іншими науковими та освітніми платформами.

Метою даної статті є дослідження ресурсів та сервісів, які надають бібліотеки для підтримки наукової діяльності університетів, а також вивчення процесів інтеграції в університетську спільноту.

Сучасне наукове інформаційне середовище закладів вищої освіти характеризується формуванням віртуального простору, доступністю різноманітних джерел та широким спектром комунікаційних технологій. Водночас важливу роль у підтримці наукової діяльності університету відіграють інтеграційні процеси. Вони сприяють розвитку співпраці різних підрозділів, створюють продуктивне середовище для інноваційних підходів у науковій діяльності, стимулюють виникнення нових ідей та проєктів. Постійні зміни та реформи, що відбуваються в системі вищої освіти, відображаються на діяльності університетських книгозбірень. Як правило, стратегія розвитку освітянських бібліотек також зінтегрована зі стратегією вишів та спрямована на реалізацію основних цілей університетів. Сьогодні інтегративна роль бібліотек реалізується у двох напрямках:

- внутрішня інтеграція – участь у формуванні цілісності інформаційно-освітнього простору університету на основі взаємодії його суб'єктів (факультети та кафедри, відділи та підрозділи, внутрішні корпоративні мережі та ресурси);

- зовнішня інтеграція – сприяння об'єднанню наукових та освітніх ресурсів різних установ, забезпечення доступу до зовнішнього інформаційного середовища.

Основні завдання книгозбірень в інтеграційних процесах:

- розвиток власних баз даних та академічних ресурсів;
- забезпечення доступу до світових наукових ресурсів;
- використання інтегрованих інформаційних сервісів;
- сприяння відкритому доступу до наукової інформації та реалізації принципів відкритої науки;
- організація заходів для співпраці між учасниками освітнього процесу.

Отже, одним з ключових аспектів інтеграції є розвиток електронних ресурсів та баз даних. Основним електронним ресурсом будь-якої бібліотеки виступає електронний каталог, він є багатофункціональним за призначенням і створюється з метою оперативного розкриття фондів для інформаційного забезпечення користувачів. Електронний каталог є потужним бібліографічним продуктом, який забезпечує одночасний багатоаспектний пошук та створює основу для виконання різноманітних запитів. Невипадково одним з перших напрямів інтеграції, взаємодії та спільного використання ресурсів бібліотек було створення корпоративних, зведених електронних каталогів, які сприяють покращенню доступу до інформації та оптимізації роботи з ресурсами. Зведені електронні каталоги об'єднують різні джерела інформації, мають розширений пошуковий функціонал, що дозволяє користувачам швидко та зручно знаходити релевантну інформацію. Вони часто інтегруються з іншими ресурсами, такими як електронні бібліотеки, що дозволяє

користувачам легко переходити від одного ресурсу до іншого та підвищує ефективність використання інформації.

За ініціативою наукової бібліотеки ХНУ ще у 2010 році створено Зведений ЕК бібліотек Хмельницької області, який представляє ресурси шести книгозбірень регіону і надає можливість проводити пошук літератури одночасно, що підвищує результативність отримання інформації. Відповідно він допомагає розкрити потенціал інформаційних ресурсів бібліотек Хмельниччини, а також сприяє у виявленні документів необхідних для освітнього процесу та наукової діяльності. Ще одним прикладом об'єднання зусиль бібліотек регіону для популяризації наукових досягнень вчених Хмельниччини є корпоративна краєзнавча БД «Науковці Хмельниччини», яка наразі розкриває життєвий та творчий шлях 152 вчених, які мають звання «доктор наук», «професор».

Сьогодні, у період становлення та активного поширення загальноприйнятих у світі концепцій Відкритої науки (Open Science) та Відкритої освіти (Open Education), локальні продукти бібліотек потребують постійного розвитку, удосконалення інтеграційної складової для забезпечення зв'язку із зовнішніми ресурсами.

Треба зазначити, що інтеграційні процеси тісно пов'язані з принципами відкритого доступу до наукової інформації. Концепція відкритого доступу стала основоположною для появи цілої низки проєктів, що актуалізовані в парадигмі відкритої науки: крім наукових журналів відкритого доступу з'явилися нові типи платформ, які поширюють наукову інформацію. До їх числа входять відкриті архіви, бібліотеки та репозитарії, спеціалізовані соціальні мережі, бази даних і наукометричні сервіси, які поступово формують альтернативну інфраструктуру наукової комунікації [1].

Надзвичайно цінним електронним ресурсом університетських бібліотек є інституційні репозитарії. Вони створюються для накопичення, систематизації та зберігання в електронному вигляді інтелектуальних продуктів університетської спільноти, надання відкритого доступу до них засобами Інтернет-технологій, поширення цих матеріалів у середовищі світового науково-освітнього товариства. Програмна платформа відкритого доступу Dspace, на якій формується електронний архів праць учених університету, дає можливість забезпечити ефективний контроль та отримання обліково-статистичних відомостей про публікаційну активність [2]. Університетські бібліотеки беруть участь у створенні, підтримці та популяризації репозитаріїв, які забезпечують академічні комунікації між дослідниками та формують імідж вишу.

Крім того, серед нових напрямів діяльності книгозбірень у сфері представництва наукових досягнень університету та підтримки іміджу вченого – консультаційна допомога у використанні міжнародних систем ідентифікації науковців (ORCID, Google Scholar, Scopus Author ID, Researcher

ID, ResearchGate). Для фахівців освітянських книгозбірень надзвичайно важливим є розвиток вмінь та навичок роботи з міжнародними системами ідентифікації вчених. Це змінює стратегію розвитку бібліотек, надаючи більш широкі партнерські можливості для інформаційної підтримки наукових досліджень.

Так, наукова бібліотека ХНУ систематично проводить роботу спрямовану на розвиток репозитарію університету, який було створено у 2011 році : відкриваються нові колекції, налагоджено систему розміщення кваліфікаційних робіт здобувачів вищої освіти, здійснюється редагування тематичного рубрикатора тощо. А у 2023 році Хмельницький національний університет приєднався до Національного консорціуму ORCID-Україна, **участь у якому надає можливість вишам України інтегрувати ORCID до своїх інституційних репозитаріїв**. Це дозволяє автоматизувати збір і оновлення інформації про досягнення науковців та сприяє покращенню видимості досліджень. Для здійснення інтеграції до системи ORCID репозитарій ХНУ переведено на нову версію D-Space. Наразі працівники бібліотеки вивчають нові можливості налаштування синхронізації метаданих публікацій з профілем ORCID.

На сучасному етапі розвивається інтегративна функція бібліотек, спрямована на забезпечення доступу до зовнішнього інформаційно-освітнього простору. Одним з аспектів діяльності є розміщення ресурсів у відкритому доступі, їх структурування та навігація, організація доступу до світових баз даних наукових публікацій тощо. На сайті наукової бібліотеки ХНУ на допомогу науковій діяльності представлені власні генеровані електронні ресурси, пропонуються вітчизняні та іноземні ресурси відкритого доступу та інші корисні матеріали. Наразі викладачі і студенти університету мають можливість віддалено користуватися великим спектром інформаційних продуктів та БД : наукометричними БД Scopus та Web of Science, повнотекстовими ресурсами платформи Research4Life, БД Science Direct компанії Elsevier, БД видавництва **Bentham Science** та Springer Nature. Також ресурси відкритого доступу представлені на сайті книгозбірні у рубриці «Бази даних (іноземні)».

Отже, окремі форми інтеграції частково реалізовані у проєктах, які побудовані на концепції Відкритої науки: Google Scholar, Scopus, Web of Science тощо. Серед українських ресурсів варто відмітити інформаційний портал Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського «Наука України: доступ до знань». Він надає інтегрований доступ до наукового доробку вітчизняних дослідників, представленого в науково-інформаційних ресурсах бібліотек України. На порталі реалізована інтеграція з [електронним каталогом НБУВ](#), [«Науковою періодикою України»](#), [реферативною базою даних «Україніка наукова»](#). Також для активної інформаційної підтримки наукових досліджень призначені сервіси нового ресурсу Національної бібліотеки

України імені В. І. Вернадського - бібліотечної цифрової платформи «ResearchUA», яка орієнтована на розвиток електронної дослідницької інфраструктури України та формування всеукраїнського цифрового наукового простору, а саме акумуляцію, інтеграцію, ефективне використання і вхідження наукових електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів України до сучасних світових цифрових комунікацій [3].

Значною подією для забезпечення концепції Відкритої науки в Україні стало створення у 2016 році Національного репозитарію академічних текстів (НРАТ). У положенні про НРАТ зазначено, що Національний репозитарій є загальнодержавною розподіленою електронною базою даних, в якій накопичуються, зберігаються і систематизуються академічні тексти. У своїй діяльності Національний репозитарій може відповідно до законодавства здійснювати інформаційну інтеграцію з іншими базами даних, зокрема ресурсами відкритих даних України та інших держав, базами центральних органів виконавчої влади [4]. НРАТ активно розвивається, постійно наповнюється академічними текстами. Але надзвичайно важлива на сучасному етапі ресурсно-інтегративної діяльності реалізація найближчим часом у НРАТ функції єдиної точки доступу до українських текстових відкритих освітніх ресурсів.

Одним з перспективних напрямів організації інформаційної підтримки освітньо-наукової діяльності вишів є різнопланова діяльність із підтримки відкритих освітніх ресурсів (OER). Досить детально напрям залучення бібліотек до процесів підтримки OER висвітлено у дослідженні Тетяни Колесникової, де акцентовано увагу на формуванні екосистеми відкритих освітніх ресурсів у державі з метою подолання кризи нестачі сучасного доступного освітнього контенту українською мовою та формування пулу безоплатних, доступних, інклюзивних відкритих підручників для вищої освіти в період воєнного стану [5].

Не останню роль у інтеграційних процесах відіграють різноманітні сервіси. Це можуть бути віддалені консультації бібліотечних фахівців, онлайн-курси з інформаційної грамотності та академічної доброчесності, інформування науковців, електронна доставка документів тощо. Робота книгозбірні ХНУ супроводжується впровадженням сервісів, які найбільш затребувані користувачами у процесі наукових досліджень та дозволяють забезпечити міжнародну конкурентоздатність університету. Останнім часом велика увага приділяється консультуванню дослідників щодо використання наукометричних БД, роботи з архівами відкритого доступу, спеціалізованих сервісів зі створення наукових профілів, автоматизованого оформлення списків використаних джерел тощо.

Так, у межах колективного дослідження НБ ХНУ «Бібліотечні сервіси на допомогу інтеграції університетської науки у світовий інформаційний простір» предметом вивчення

бібліотечних фахівців стали функціональні переваги бібліографічних менеджерів EndNote та Mendeley, які є інструментами наукометричних платформ Web of Science та Scopus. Це програми, які розроблені для зберігання бібліографічних даних, повних текстів та оформлення посилань і списків літератури. Дані системи дозволяють автоматизувати ряд завдань, що виникають у процесі наукової діяльності: створення колекцій публікацій, систематизація та складання їх бібліографічного опису, створення коротких рефератів та анотацій, цитування та складання переліку посилань.

Також не втрачають актуальність соціальні мережі науково-освітнього призначення. Зокрема, Academia.edu, ResearchGate, які створені для співпраці вчених у наукових дослідженнях та використовуються для перегляду та обговорення публікацій, відстеження новин у дослідженнях певної тематики, встановлення контактів з колегами, отримання інформації про наукові конференції та гранти тощо.

Висновки. Зважаючи на сучасні завдання, що стоять перед закладами вищої освіти, університетські бібліотеки розширюють свою професійну діяльність та підвищують власний статус у науковому товаристві. Одним з пріоритетних напрямів діяльності книгозбірень стає реалізація принципів відкритої науки, які засновані на стандартах прозорості, співробітництва та комунікації.

У межах однієї статті неможливо розкрити всі варіанти ресурсно-інтегративної функції бібліотек. Діяльність книгозбірень та суміжних установ має бути спрямована на створення спільної точки доступу (єдиного вікна доступу) до максимально повного масиву інформації, що сприятиме підвищенню ефективності наукових досліджень, професійної та інформаційної культури освітян. Важко сказати, які електронні ресурси та сервіси будуть пріоритетними у найближчому майбутньому. Адже поширення концепції Відкритої науки створює для бібліотек новий рівень можливостей. Головне, що основні функції та завдання бібліотек будуть завжди спрямовані на забезпечення якості обслуговування користувачів.

Список використаних джерел

1. Копанєва В. О. Наукова комунікація: від відкритого доступу до відкритої науки / В. О. Копанєва // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2017. – № 2. – С. 35–45.
2. Пасмор Н. П. Унікальність інституційних репозитаріїв як складова інтеграції наукових здобутків учених у світову e-Science / Н. П. Пасмор, С. А. Шахова // Бібліотеки ВНЗ України у процесі імплементації Закону «Про вищу освіту» та інформатизації суспільства : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 16–19 черв. 2015 р., Івано-Франківськ. – Івано-Франківськ, 2015. – С. 214–219.
3. ResearchUA – цифровий проєкт НБУВ [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – Київ, сор. 2020–2024. – Режим доступу: <http://research.nbuv.gov.ua/about>. – Назва з екрана.
4. Положення про Національний репозитарій академічних текстів [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 19 липня 2017 р. № 541 // Законодавство

України / Верхов. Рада України. – Київ, 2017. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/541-2017-%D0%BF#Text>. – Назва з екрана.

5. Колесникова Т. Відкриті освітні ресурси та відкриті підручники в контексті укріплення потенціалу лідерства бібліотек ЗВО в доступності знань / Т. Колесникова // Вісник Книжкової палати. – 2023. – № 7. – С. 3–15.